https://doi.org/10.58225/tim.2026-1-182-185

G.Ə.Hacıyeva
baş müəllim, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
ORCID 0009-0008-6836-3509
gulshan.hajiyeva@hotmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 03.01.2026
The article was received by editorial board on 03.01.2026
Статья принята к печати 03.01.2026

MƏDƏNİ İRSİN İQTİSADİ DƏYƏRİ VƏ TURİZMƏ TƏSİRİ

Xülasə

Məqalədə mədəni irsin iqtisadi dəyəri və turizmə təsiri elmi-nəzəri və praktik baxımdan təhlil edilmişdir. Mədəni irsin müasir dövrdə yalnız mədəni yaddaşın qorunması vasitəsi deyil, eyni zamanda iqtisadi inkişaf və turizm rəqabətqabiliyyətinin artırılmasında strateji resurs olduğu əsaslandırılmışdır. Araşdırmada mədəni irsin iqtisadi dəyərinin birbaşa və dolayı komponentləri, mədəni turizmin formalaşmasında rolu və davamlı inkişafla əlaqəsi nəzərdən keçirilmişdir. İçərişəhər, Böyük Britaniya və Avropa İttifaqı təcrübələri əsasında aparılan təhlil mədəni irsin turizm vasitəsilə məşğulluq, gəlir və regional inkişaf üçün mühüm imkanlar yaratdığını göstərir. Nəticə olaraq vurğulanır ki, mədəni irsin turizm məqsədilə istifadəsi qorunma, icma iştirakı və davamlı idarəetmə prinsipləri ilə uzlaşdırıldıqda uzunmüddətli sosial-iqtisadi fayda təmin edə bilər.

Açar sözlər: *mədəni irs, iqtisadi dəyər, mədəni turizm, davamlı inkişaf, turizm siyasəti.*

GİRİŞ

Mədəni irs müasir dövrdə yalnız tarixi-mədəni yaddaşın qorunması obyekti kimi deyil, eyni zamanda iqtisadi inkişafı və turizm rəqabətqabiliyyətini stimullaşdıran strateji resurs kimi çıxış edir. Qloballaşma və urbanizasiya şəraitində təyinat yerləri arasında artan rəqabət mədəni irsin iqtisadi potensialının daha səmərəli şəkildə qiymətləndirilməsini zəruri edir. Xüsusilə mədəni turizmin qlobal turizm axınlarında payının artması mədəni irsin iqtisadi dəyəri və turizmə təsiri mövzusunu elmi baxımdan aktuallaşdırır. [3, s. 12-14] Bu kontekstdə mədəni irsin qorunması ilə istifadəsi arasında balansın təmin edilməsi, yerli icmaların rifahının yüksəldilməsi və davamlı inkişaf prinsiplərinin tətbiqi əsas çağırışlar sırasındadır. Bu baxımdan təqdim olunan məqalənin yazılma məqsədi mədəni irsin iqtisadi dəyərinin nəzəri və praktik aspektlərini təhlil etmək, mədəni turizmin formalaşmasında rolunu araşdırmaq və real nümunələr əsasında bu qarşılıqlı əlaqənin sosial-iqtisadi nəticələrini qiymətləndirməkdir. Məqalə mədəni irsin turizm vasitəsilə iqtisadi artıma necə töhfə verdiyini və bu prosesin hansı şərtlər daxilində davamlı ola biləcəyini müəyyənləşdirməyə yönəlmişdir. Bu məqsədlə aşağıdakı suallar əsasında tədqiqat aparılmışdır:

- ✓ mədəni irsin iqtisadi dəyəri hansı əsas komponentlər vasitəsilə formalaşır?
- ✓ mədəni irs turizmin cəlbediciliyinə və rəqabət qabiliyyətinə necə təsir göstərir?
- ✓ mədəni irsin turizm məqsədilə istifadəsində davamlılıq necə təmin oluna bilər?

ƏSAS HİSSƏ

Mədəni irs millətlərin tarixi yaddaşını, kollektiv kimliyini və sosial-mədəni dəyərlər sistemini formalaşdıran əsas amillərdən biri olmaqla yanaşı, müasir dövrdə iqtisadi inkişafın da mühüm

hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edir. Xüsusilə qədim və zəngin tarixə malik ölkələrdə mədəni irs yalnız keçmişin izlərini qoruyan bir anlayış deyil, həm də gələcək nəsillərə ötürülməsi zəruri olan strateji resursdur. Bu irs maddi və qeyri-maddi komponentlərdən ibarətdir: maddi irs tarixi-memarlıq abidələrini, arxeoloji obyektləri və sənət nümunələrini əhatə etdiyi halda, qeyri-maddi irs ictimai ənənələr, bilik və bacarıqlar, şifahi irs formaları, eləcə də mədəni məkanlar vasitəsilə təzahür edir.

Mədəni irsin qorunması və səmərəli istifadəsi mədəni turizmin inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mədəni turizm mədəni irs potensialına əsaslanan və turistlərin əsas səfər motivasiyasının mədəni dəyərlərin öyrənilməsi, tanınması və təcrübədən keçirilməsi olduğu turizm növü kimi səciyyələndirilir. Bu turizm istiqaməti qlobal miqyasda ən geniş yayılmış və dinamik inkişaf edən sahələrdən biri hesab olunur. Ümumdünya Səyahət Təşkilatının məlumatlarına əsasən, mədəni turizm beynəlxalq səyahətlərin əhəmiyyətli bir hissəsini təşkil edərək, dünya turizm bazarında aparıcı mövqeyə malikdir.

Mədəni irs müasir iqtisadiyyatda təkcə mədəni və tarixi əhəmiyyət daşıyan bir fenomen kimi deyil, eyni zamanda davamlı iqtisadi inkişafı dəstəkləyən mühüm kapital forması kimi qiymətləndirilir. Mədəni irsə yönələn investisiyalar iqtisadi böyümənin stimullaşdırılması, yeni iş yerlərinin yaradılması və sosial birliyin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. [1, s.17-19] Bu kontekstdə iqtisadi elmlər, xüsusilə ətraf mühit iqtisadiyyatında tətbiq olunan metodoloji yanaşmalardan istifadə etməklə, mədəni irsin iqtisadi dəyərinin ölçülməsi üçün səmərəli qiymətləndirmə alətləri formalaşdırmışdır. Sözügedən yanaşmalar dövlət siyasətlərinin formalaşdırılmasında mədəni irsin rolunu daha aydın şəkildə ortaya qoymağa imkan verir.

Mədəni irsin iqtisadi dəyəri yalnız birbaşa maliyyə axınları ilə məhdudlaşmır. Birbaşa gəlirlər mədəni irs obyektlərindən istifadə nəticəsində əldə edilən iqtisadi faydaları əhatə etdiyi halda, dolayı və induksiya olunmuş dəyərlər daha geniş spektri əks etdirir. Bu çərçivədə mövcudluq dəyəri, gələcəkdə istifadə imkanlarını ifadə edən seçim dəyəri və mədəni irsin gələcək nəsillərə ötürülməsi ilə bağlı miras dəyəri mədəni irsin ümumi iqtisadi təsirinin mühüm komponentləri kimi çıxış edir. Belə yanaşma mədəni irsin yalnız cari bazar münasibətləri çərçivəsində deyil, uzunmüddətli sosial-iqtisadi perspektivdə də dəyər yaratdığını göstərir. [2, s.45-48]

Empirik tədqiqatlar mədəni irs layihələrinə qoyulan investisiyaların çoxşaxəli iqtisadi təsirlərini təsdiqləyir. Xüsusilə mədəni turizm vasitəsilə formalaşan gəlirlər ÜDM-in artımına əhəmiyyətli töhfə verir və əlavə dəyər zəncirinin müxtəlif sahələrini hərəkətə gətirir. Mədəni irs sektoru ilə bağlı fəaliyyətlər əmək tutumlu xarakter daşıdığından, məşğulluğun artırılmasında mühüm rol oynayır və regionlarda sosial-iqtisadi tarazlığın qorunmasına xidmət edir.

Bununla yanaşı, mədəni irsə yönələn investisiyalar yüksək iqtisadi qaytarılma potensialına malikdir. Aparılan qiymətləndirmələr göstərir ki, bu sahəyə qoyulan vəsait uzunmüddətli dövrdə əlavə iqtisadi aktivlik yaradır və ev təsərrüfatlarının rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə müsbət təsir göstərir. Yerli iqtisadiyyat üçün isə mədəni irs obyektləri turist xərcləri vasitəsilə pərakəndə ticarət, xidmət və nəqliyyat sektorlarının inkişafını stimullaşdırır.

Mədəni irs və turizm arasında mövcud olan qarşılıqlı münasibət təyinat yerlərinin cəlbediciliyinin və rəqabət qabiliyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu əlaqə mədəni resursların turizm məhsuluna inteqrasiyası yolu ilə həm iqtisadi, həm də sosial-mədəni dəyər yaradır. Qloballaşma şəraitində mədəniyyət və yaradıcı sənayelər getdikcə daha çox təyinat yerlərinin tanıdılması və fərqləndirilməsi üçün strateji alətə çevrilir. Bir çox regionlar maddi və qeyri-maddi mədəni irs elementlərini inkişaf etdirərək, digər turizm məkanları ilə müqayisədə davamlı üstünlüklər əldə etməyə çalışırlar.

Mədəni turizm auditoriyasının xüsusiyyətləri də bu sahənin iqtisadi əhəmiyyətini artıran amillərdəndir. Tədqiqatlar göstərir ki, mədəni motivasiyalı turistlər adətən daha yüksək gəlir səviyyəsinə və daha çox xərc çəkmə meylinə malik olurlar. Bu isə turizm gəlirlərinin artmasına və xidmət sektorunun

keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda, mədəni irs turizm məhsulunun şaxələndirilməsinə imkan verərək, mövsümilikdən asılılığın azaldılmasına və turizm axınlarının ilboyu balanslaşdırılmasına töhfə verir. Bir çox şəhər ərazilərində mədəniyyət müəssisələrinin və irs obyektlərinin bərpası yerli iqtisadiyyatın canlanmasına, yeni investisiyaların cəlb olunmasına və daşınmaz əmlakın dəyərinin artmasına səbəb olur. Bu proseslər şəhərlərin funksional və sosial transformasiyasını sürətləndirərək, onların yaşayış və biznes mühiti kimi cəlbediciliyini yüksəldir.

Bununla yanaşı, mədəni irsin iqtisadi potensialının tam reallaşdırılması effektiv idarəetmə və davamlılıq prinsiplərinə əsaslanmalıdır. Mədəni irsin istifadəsi ilə qorunması arasında tarazlığın təmin edilməsi əsas çağırışlardan biridir. Davamlı yanaşma mədəni irsi yalnız qorunan obyektlər toplusu kimi deyil, cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatında aktiv rol oynayan funksional resurs kimi dəyərləndirməyi tələb edir. Bu baxımdan, turizm və mədəniyyət sektorları arasında institusional əməkdaşlığın gücləndirilməsi və vahid siyasət platformalarının yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Eyni zamanda, turizmin mədəni irs üçün potensial risklər yaratdığı da nəzərə alınmalıdır. Həddindən artıq kommersiyalaşma, istismar və autentikliyin itirilməsi mədəni dəyərlərin aşınmasına gətirib çıxara bilər. Buna görə də davamlı turizm siyasətləri iqtisadi artım məqsədlərini sosial bərabərlik və ətraf mühitin qorunması ilə uzlaşdırmalıdır. Ən uğurlu yanaşmalar mədəni irsi yalnız ziyarət üçün deyil, həm də yaşamaq, işləmək və investisiya etmək üçün cəlbedici mühit kimi inkişaf etdirməyə yönəlir.

Mədəni irsin turizmə inteqrasiyası bir çox ölkələrdə iqtisadi inkişafın mühüm alətinə çevrilmişdir. Azərbaycanın İçərişəhər tarixi-memarlıq qoruğu buna bariz nümunədir. Bu ərazi UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edildikdən sonra turist axınının artması, xidmət sektorunun genişlənməsi və yerli sahibkarlığın inkişafı müşahidə olunmuşdur. Tarixi abidələrin bərpası yalnız mədəni dəyərlərin qorunmasına deyil, eyni zamanda otelçilik, bələdçilik və sənətkarlıq sahələrində yeni iş yerlərinin yaranmasına şərait yaratmışdır. [5, s. 34-36]

Beynəlxalq təcrübədə Böyük Britaniyada sənaye irsi obyektlərinin mədəni məkanlara çevrilməsi iqtisadi dəyərin formalaşmasında uğurlu model kimi qiymətləndirilir. Keçmiş fabrik və liman ərazilərinin muzey, sərgi zalı və ictimai mədəni mərkəz kimi istifadəsi şəhər mühitinin yenilənməsinə və investisiya cəlbediciliyinin artmasına səbəb olmuşdur. Bu proses turizmin mövsümilik problemini də qismən aradan qaldıraraq ilboyu ziyarət imkanları yaratmışdır. [8; 9]

Avropa İttifaqı ölkələrində mədəni marşrutların inkişafı da mədəni irsin iqtisadi potensialını üzə çıxaran effektiv mexanizmdir. [7] Tarixi yollar və tematik marşrutlar regionlararası əməkdaşlığı gücləndirir, turist axınlarını paylayır və kiçik yaşayış məntəqələrinin iqtisadi canlanmasına töhfə verir. Eyni zamanda, bu prosesdə davamlılıq məsələsi əsas şərt olaraq qalır. [4] Həddindən artıq turizm təzyiqi mədəni irsin autentikliyinə və sosial mühitə mənfi təsir göstərir. Buna görə də uğurlu təcrübələrdə iqtisadi fayda qorunma strategiyaları və icma iştirakçılığı ilə paralel şəkildə həyata keçirilir. [6, s. 23-27]

NƏTİCƏ

Mədəni irsin mədəni ölçüsü ilk növbədə kollektiv yaddaşın və identikliyin formalaşmasında özünü göstərir. Tarixi abidələr, ənənəvi yaşayış məkanları və qeyri-maddi irs elementləri cəmiyyətin özünü dərk etməsi və nəsillərarası əlaqələrin qorunması üçün mühüm vasitədir. Məsələn, İçərişəhər kimi tarixi məkanlar yalnız memarlıq nümunələri deyil, həm də şəhər mədəniyyətinin, gündəlik həyat tərzinin və sosial münasibətlərin canlı daşıyıcısıdır. Belə məkanların qorunması cəmiyyətin mədəni davamlılığını təmin etməklə yanaşı, ictimai bağlılıq və sosial həmrəylik hissini də gücləndirir. İqtisadi baxımdan mədəni irs artan dərəcədə inkişafın mühüm hərəkətverici amili kimi çıxış edir. Mədəni irsə əsaslanan turizm, yaradıcı sənayelər və xidmət sektoru yeni gəlir mənbələri yaradır, məşğulluğu artırır və regionların iqtisadi canlanmasına şərait yaradır. Məsələn, Avropa ölkələrində tarixi sənaye obyektlərinin

muzey və ya mədəni mərkəzlərə çevrilməsi həm yerli iqtisadiyyatı stimullaşdırmış, həm də şəhərlərin funksional transformasiyasına səbəb olmuşdur. Fikrimizcə mədəni irsin iqtisadi dəyərinin əsas üstünlüyü onun uzunmüddətli və təkrarlanan gəlir potensialına malik olması ilə müəyyənləşdirilir. Düzgün idarə olunduqda bu resurs tükənmir, əksinə, zamanla daha da dəyər qazanır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Throsby D. The Economics of Cultural Policy. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 271 p.

2. Navrud S., Ready, R.C. (2002). Valuing Cultural Heritage: Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, – 328 p.

3. UNWTO – World Tourism Organization. Tourism and Culture Synergies. Madrid: UNWTO, 2018. – 58 p.

4. UNESCO. Culture: A Driver and an Enabler of Sustainable Development. Paris: UNESCO, 2013. – 30 p.

5. UNESCO. World Heritage and Tourism in a Changing Climate. Paris: UNESCO Publishing, 2016. – 104 p.

6. Council of Europe. Cultural Routes Management: From Theory to Practice. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2011. – 84 p.

7. European Commission. Towards an Integrated Approach to Cultural Heritage for Europe. Brussels: European Union, 2019. – 28 p.

8. NEMO – Network of European Museum Organisations. Money Matters: The Economic Value of Museums. Berlin: NEMO, 2016. – 54 p.

9. ICOM – International Council of Museums. Museums, Sustainability and Cultural Heritage. Paris: ICOM, 2015. – 72 p.

G.A.Hajiyeva

senior lecturer, Azerbaijan State University of Culture and Arts

ORCID 0009-0008-6836-3509

Economic value of cultural heritage and impact on tourism

Abstract

The article analyzes the economic value of cultural heritage and its impact on tourism from a scientific-theoretical and practical perspective. It is substantiated that cultural heritage is not only a means of preserving cultural memory in the modern era, but also a strategic resource for increasing economic development and tourism competitiveness. The study considers the direct and indirect components of the economic value of cultural heritage, its role in the formation of cultural tourism, and its relationship with sustainable development. The analysis conducted on the basis of the experiences of Icherisheher, Great Britain, and the European Union shows that cultural heritage creates significant opportunities for employment, income, and regional development through tourism. In conclusion, it is emphasized that the use of cultural heritage for tourism purposes can provide long-term socio-economic benefits when combined with the principles of conservation, community participation and sustainable management.

Keywords: *cultural heritage, economic value, cultural tourism, sustainable development, tourism policy.*